

Befästningslämningar vid Skansen Kronan, Göteborg 148:2 inom fastigheten Haga 715:2, Göteborgs stad och kommun

Arkeologisk förundersökning

**Befästningslämningar vid Skansen Kronan,
Göteborg 148:2, inom fastigheten Haga 715:2,
Göteborgs stad och kommun**

Arkeologisk förundersökning

Mats Sandin

Befästningslämningar vid Skansen Kronan, Göteborg 148:2, inom fastigheten Haga 715:2, Göteborgs stad och kommun. Arkeologisk förundersökning

Rapport 2018:24

© Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ 2018

Fastighet: Haga 715:2, Göteborgs stad och kommun, Västra Götalands län

Länsstyrelsebeslut dnr: 431-42767-2015

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Norr 6398924 m, Öst 318534 m

Höjd över havet: 49 till 53

Beställare: Statens fastighetsverk

Projektnummer: G1527

Projektansvarig: Petra Aldén Rudd

Fältansvarig: Mats Sandin

Övrig personal: Oliver Brown

För personalens meriter hänvisas till Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativs hemsida

Fältarbetstid: 2016-01-14 - 2016-06-22

Undersökningsområdets storlek: 30 m²

Arkiv: Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen

Omslagsbild: Undersökningsområdet mot nordost. Bilden visar Skansen Kronan och schaktet för ledningsdragningen som ligger i anslutning till grävmaskinen, foto mot nordväst

Kartor och planer: Framställda av Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ med data från FMIS och Lantmäteriet (medgivandeavtal © Lantmäteriet Dnr R50321710_140001)

Redigering och layout: Sara Lyttkens

Tryck: Nordbloms Trycksaker AB, Hamburgsund

Sökord: befästning, befästningsmur, fästning, Juteskrämman, kurtinmur, Risåsen, Rysåsens skans, skans, Skansen Kronan, sortiport, tenalj, 1600-tal, 1700-tal, 1800-tal

Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ

Slakthusgatan 8 A

415 02 GÖTEBORG

www.riogbg.se

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Undersöknings- och fornlämningsområdet.....	6
Historik.....	6
Tidigare fynd och undersökningar.....	12
Syfte.....	13
Metod.....	13
Undersökningsresultat.....	15
Fynd.....	20
Analysresultat.....	21
Tolkning.....	21
Publik verksamhet.....	21
Resultat.....	21
Antikvarisk bedömning.....	24
Vetenskaplig och pedagogisk potential.....	24
Källor.....	26

Figur 1. Översiktskarta med undersökningsområdet markerat (ring). Skala 1: 1 000 000.

Befästningslämningar vid Skansen Kronan, Göteborg 148:2, inom fastigheten Haga 715:2, Göteborgs stad och kommun

Arkeologisk förundersökning

Sammanfattning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län har Rio Göteborg Natur- och kulturkooperativ utfört en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning enligt 2 kap. 13 § KML av RAÄ nr Göteborg 148:1 och 148:2 inom fastigheten Haga 715:2 med anledning av en kabeldragnings- och värmeinstallation. Den berörda lämningen är Skansen Kronan vilken är ett statligt byggnadsminne (Göteborg 148:1) och en fornlämning (Göteborg 148:2) i form av en skansanläggning. Skansen ligger på ett markant berg något söder om fästningsstaden Göteborg i direkt anslutning till 1600-talsförstaden Haga.

Huvuddelen av schaktet var beläget inom gräsbevuxna ytor men en mindre del berörde även en grusad hårdgjord gångväg. I delar av schaktet kunde befästningslämningar framgrävas endast 0,2–0,3 meter under markytan. Ledning och övrig värmeinstallation utanför tornbyggnaden har kunnat göras utan att gräva bort eller på annat sätt påverka fornlämningen.

Några meter söder om tornet framkom tre tätt liggande större stenar belägna i underliggande jordlager. Stenarna har oklart användningsområde men skulle kunna vara rester efter en äldre föregående befästningskonstruktion. Några få meter längre åt söder påträffades kurtinmuren eller möjligen kanten till den åt söder utmynnande sortiporten. Porten är en gång ned mot den åt söder liggande tenaljen. Av kurtinen iakttogs bland annat skurna lager av torv som nyttjats som beklädnad. Den möjliga sortiporten framkom där valvet ansluter till kurtinen i portens östra sida. Den kunde iakttas som en sten- och en tegelkonstruktion.

Efter avslutad undersökning anser Rio Göteborg att inga ytterligare antikvariska åtgärder krävs inför nedläggning av ledningar och annan apparatur i undersökt område. Fornlämning kvarligger under de grävningarnivåer som ledningar och apparatur anlagts på varmed det undersökta området bör betraktas som ej undersökt och borttaget.

Efter utförd dokumentation finns det inga hinder mot att de undersökta ytorna ned till dokumenterad nivå i schaktbotten tas i anspråk för avsett ändamål.

Undersöknings- och fornlämningsområdet

På Skansberget ligger det statligt byggnadsminne Göteborg 148:1 i form av ett skanstorn och den fasta fornlämningen Göteborg 148:2 i form av en den kring tornet liggande skansanläggningen (figur 1 och 2). Dessa två bildar skansen Kronan vilken ligger på ett markant berg något söder om staden Göteborgs vallgrav i direkt anslutning till 1600-talsförstaden Haga (Göteborg 216). Berget har en relativt plan topp med branta sidor och är mycket väl passat för att uppföra ett försvarsverk på. Skansen blev byggnadsminne 1935 och ingår i det nationella kulturarvet. Statens fastighetsverk förvaltar större delen av berget som ägs av staten. 1901 ingicks ett avtal med Göteborgs stad som då fick möjlighet att disponera berget som parkmark med motprestation att åta sig skötsel av området. I skanstornet drev Göteborgs stad från 1904 fram till 2002 museiverksamhet i form av Göteborgs militärmuseum (FMIS 2018, Statens Fastighetsverk 2012).

I FMIS fritexter är skansen beskriven som: "Skansanläggning bestående av en kärna med två batteriplan och närmast stjärnformigt omgivande raveliner. Kärntornet har planen av en kvadrat med stympade hörn. Varje huvudsida har 6 kanongluggar i två plan medan "hörnsidorna" har 2 gluggar över varandra. Ravelinerna bildar två mer eller mindre sammanhängande vallsystem utanför varandra med planen av en oregelbunden stjärna. I Ö och V går de båda linjerna ihop till en gemensam vall..." (FMIS 2016).

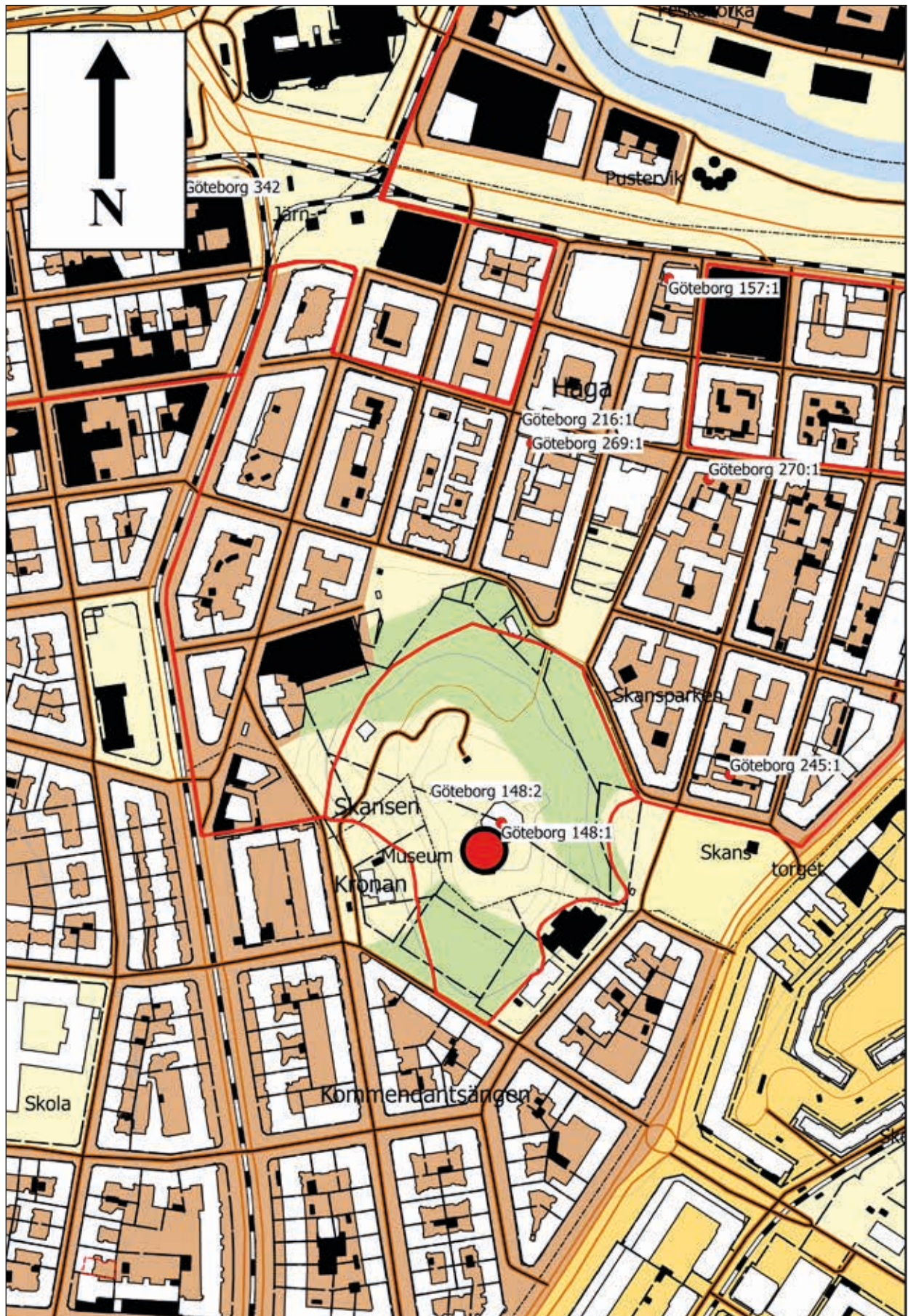
Historik

Göteborg grundlades på 1620-talet och konstruerades som en välbefäst stad som svar på återkommande danska stridigheter, beläringar och skövlingar av städer och fästen vid Sveriges enda öppna korridor mot västerhavet. För att förstärka staden planlades ett antal skansar på höjder i anslutning till staden. Av dessa kom två att realiseras, Skansen Kronan och Skansen Lejonet. Dessa satellitfästningar hade som uppgift att skydda den bakomliggande huvudfästningen. På Ryssäsen (dagens Skansberg) påbörjades en förskansning 1639, Ryssäns skansen, vilken även kom att kallas Juteskrämman. Den bestod av bastioner och tenaljer i form av jordvallar vilka sedermera under 1670-talet blev utbyggd med en del murverk. Inom befästningsverken uppfördes även hus för personal, proviant och utrustning med mera. Kart- och arkivstudier har visat att stora delar av befästningarna haft samma form fram till nutid (Statens fastighetsverk 2012).

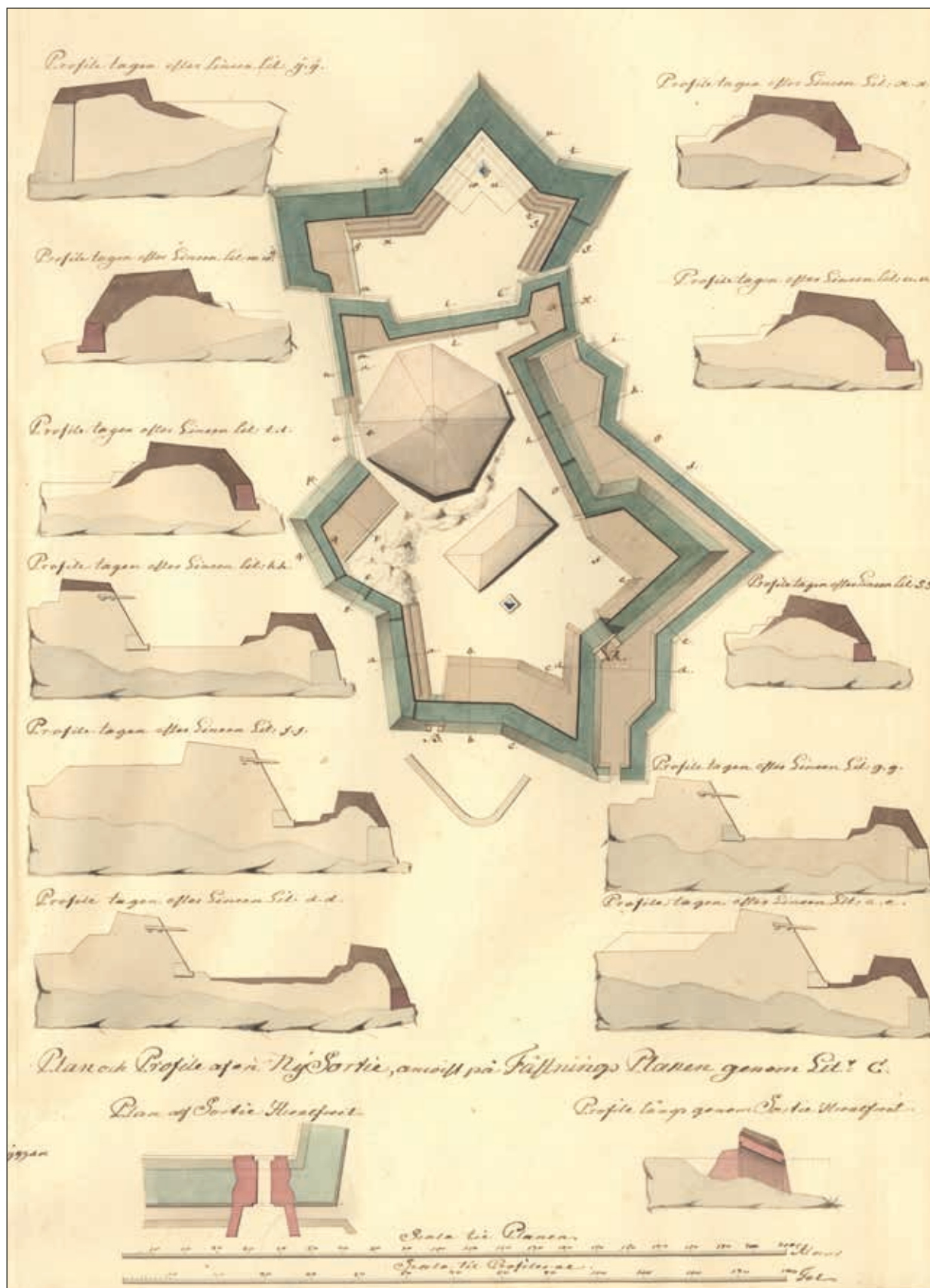
I slutet av 1600-talet påbörjades Skansen Kronan efter ritningar av Erik Dahlbergh. Syftet var att öka möjligheten att kunna hålla uppsikt över ett större område och därmed behärska det. 1687–1697 byggdes det idag på platsen stående tornet. Under 1700-talet pågick reparationer och förbättringar av befästningarna på Skansberget. Bland annat uppfördes en ny kasernbyggnad på borggården i norr på 1730-talet. Denna kasern kom att rivas kring sekelskiftet 1900 och rivningsmaterialet från byggnaden tros ha använts som utfyllnad av ytor inom de södra delarna av befästningarna. Under mitten och slutet av 1700-talet skedde stora arbeten med de yttre stadsbefästningarna. Exempelvis arbetade man med förbindelsegång samt kaponjär som låg mellan stadsbefästningen och skansen (Statens fastighetsverk 2012). Då skedde även arbeten med det runt skansen liggande tenaljverket, (figur 3). Bevarat i källmaterialet finns kartor och beskrivningar av befästningarnas förfall och efterföljande reparationer. Värt att nämna är exempelvis inventeringen av skansen från 1771 där bland annat brister i byggnader och anläggningar beskrivs och visas (figur 4 och 5). Hur dessa brister några år senare åtgärdas kan ses i en relationsritning från 1789–1790 (figur 6).

När Göteborg sedermera under 1800-talet inte längre kom att vara en fästningsstad avrustades skansen 1806. Under 1808-1809 skedde en del reparationer men skansen blev därefter lämnad vilket resulterade i förnyat förfall varefter den utdömdes 1822, (figur 7). Under mitten av 1800-talet nyttjades den sedan som fängelse men även som nödbostad under 1870-talet.

1904 öppnades Göteborgs Militärmuseum i skansen och efter några år flyttades ett soldattorp från Solberga socken och återuppfördes inom ytan för tenaljen i söder. Den östra delen av detta torp har dock tyvärr i modern tid brunnit ner. Från andra hälften av 1800-talet och framåt har tidens tand gjort att delar av befästningarna ytterligare suddats ut. Jordvallarna har sjunkit ihop och vissa delar av stenmurarna har börjat falla isär (Ljungberg 1924, Sjölin 1989, Statens Fastighetsverk 2012, Warfvinge 1982).

Figur 2. Översiktskarta med undersökningsområdet markerat på fastighetskartan (röd punkt med svart ring), skala 1:4 000.

Figur 3. Utsnitt ur relation över fortifikationsarbeten utförda under åren 1746 till 1750. Kartan visar skansens utseende och var man arbetat samt profiler på vallar och andra fortifikationselement som byggts. Söder är uppåt i bilden (Krigsarkivet 2018a).

och ofonnlig; öfverast af tistel och kam.
borrar. Utanför denna linie är
källgångar upptagne.

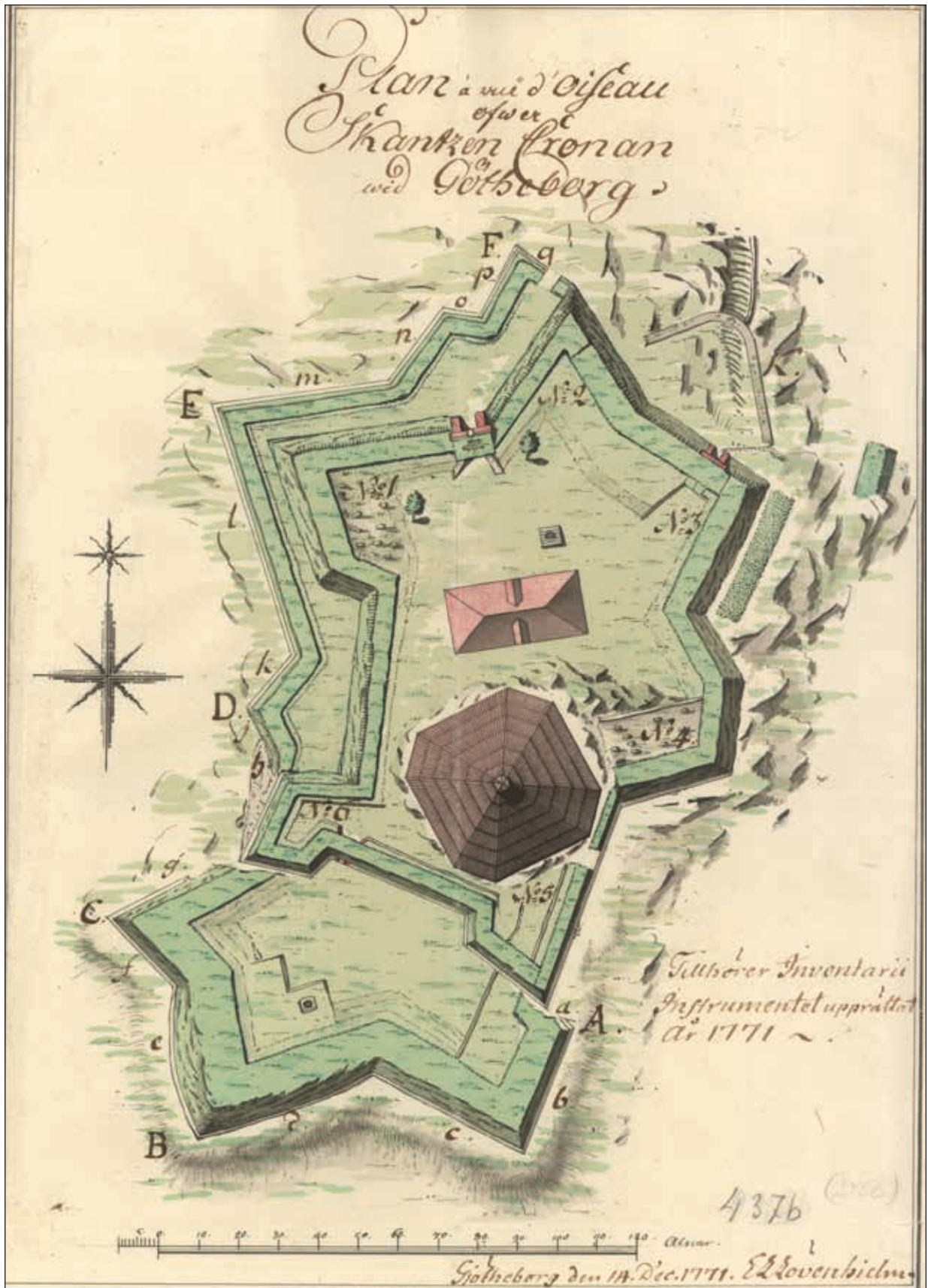
Bastionen N: 4.

Vänstra
Flanquen. } Har ingen synlig fotmur. Bröstvallens
yttre sida; någorlunda sländ; trycket
grässtrån af flere slag. Den inre
sidan är förmuttnad och mosslupor.
På denna linie har tvänne Bonetter.

Vänstra
Facen. } Förhåller sig lika med näst föregående.
- dock utan Bonettering.

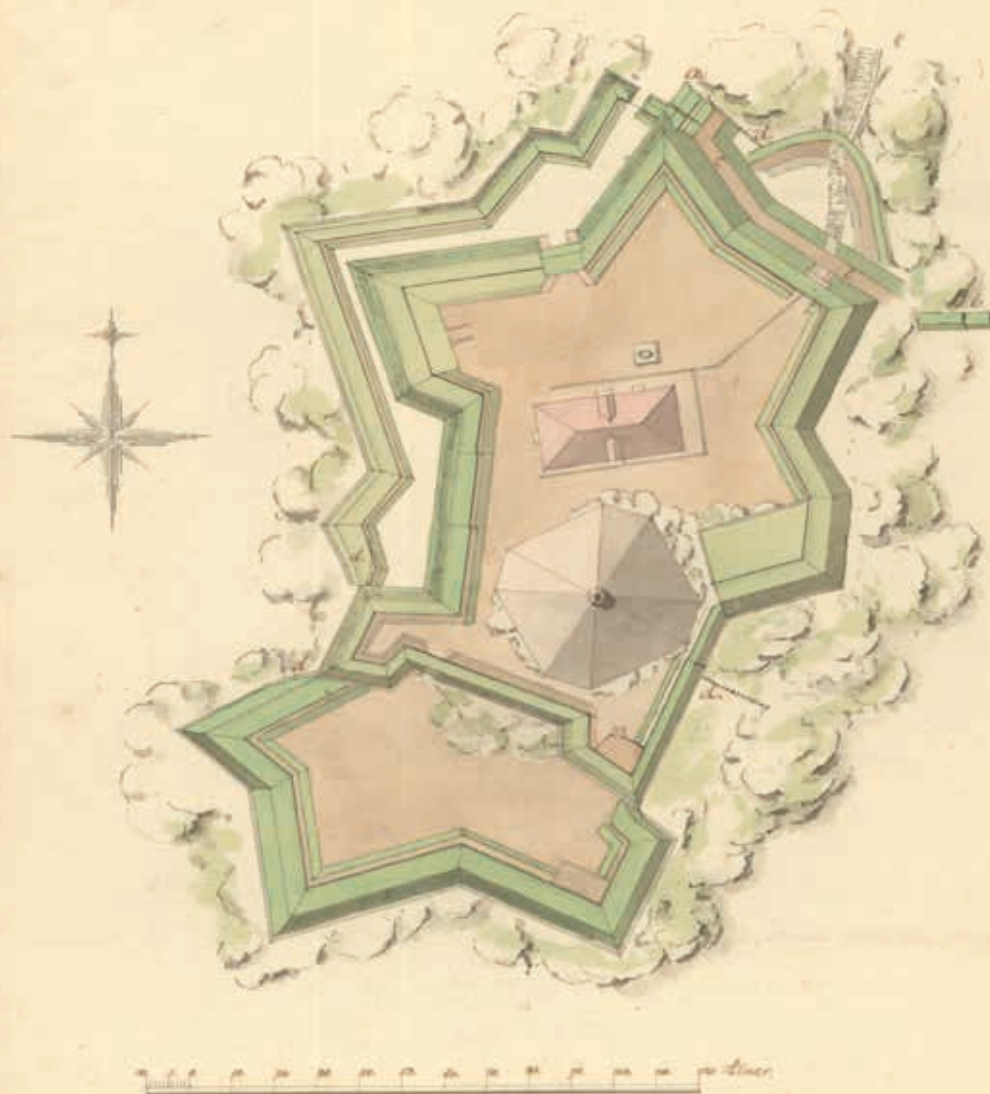
Högsta
Facen. } Yttre muren afskuten och bystfällig till
kalkband och pustring; samt fogorne
med gräs öfverlupne.
Bröstvallens yttre och inre sida är för-
muttnad och sönderfallen.
Wallgången utvisar lämningar efter ett
Batteri; och är på ena sidan med en
kalle

Figur 4. Exempel på en sida ur inventarium. Sista meningen på sidan nämner lämningar efter ett äldre batteri på platsen (Krigsarkivet 2018b).

Figur 5. Karta som visar hur skansen ser ut vid inventering 1771 (Krigsarkivet 2018c).

*Relations Ritning af de Fortifications Arbeid paa Skansen Kronan
Linda Åren 1789 och 1790.*

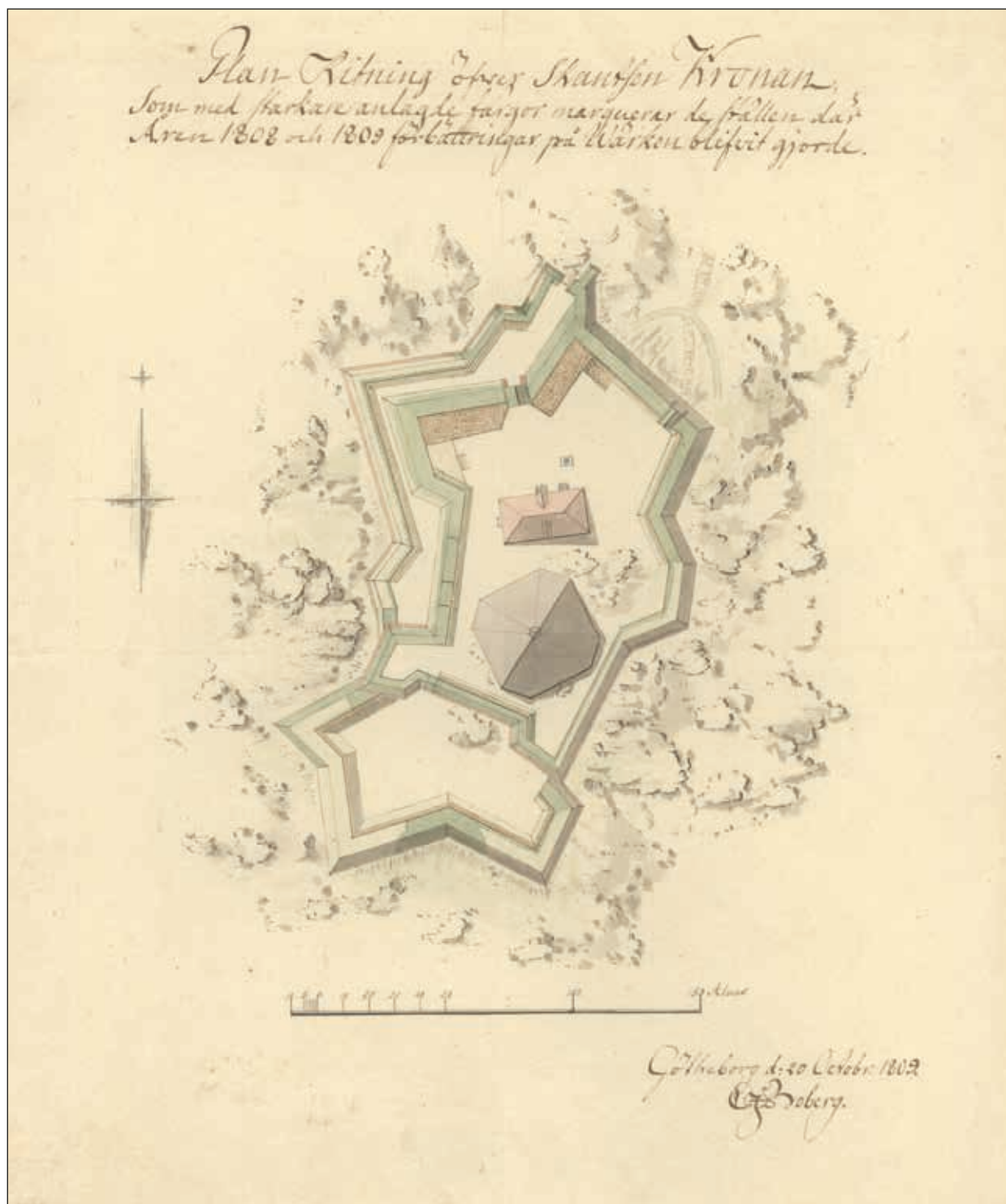

Explication.

1. Hela inre området så väl som alla kammare väskat in till Bastionerna, de domingar och Banquetter Spargier, Skyfall och källor samt med fränja försätt på en del af plömd som finna i Margareta.
2. Bastionerna med de yttre eller fränskel är upreparat och kring samma Banquette förnyat.
3. Vid och där ha utwei anlagda.
4. Vid och där in beläckt väg anlagd samt till dess afflutning tillför bogen skydd, och kringom värdet Ländten som blifvit bestäckt, och plömd såsom tillgång anlagd.
5. Så väl Bastionerna som kammare väskat är till utvärta utseende och dygghäga samt värdet utplömda insättade.
6. Vid och där på tillräckninga.

Göteborg den 10 Mars 1791. S. W. Mattson.

Figur 6. Relationsritning som visar reparationsarbeten gjorda på Skansen Kronan 1789 och 1790 (Krigsarkivet 2018e).

Figur 7. Karta som visar Skansen Kronans sista upprustning från 1809 (Krigsarkivet 2018f).

Tidigare fynd och undersökningar

I Göteborgs Stadsmuseums arkiv finns ett PM från 1996 om en besiktning av en schaktning genom befästningsvallen vid Skansen kronan. Inget tillstånd fanns för ingreppet som skedde i befästningens nordvästra sida. Bilden visar en körväg över fornlämningsområdet och ett brett schakt genom en befästningsvall. Körvägen tycks börja vid norra porten och gå längs den inre västra befästningsvallen åt sydväst och fram till ett några meter brett schakt som löper genom befästningsvallen in på borggården (figur 8). Dokumentationen består endast av en kort text om vad som skett och en samling översiktbilder av skadorna (Göteborgs stadsmuseums arkiv 1996).

Från året efter (1997) finns ytterligare ett PM i Stadsmuseets arkiv om en arkeologisk dokumentation i samband med markarbeten vid Skansen kronan. Av texten framgår att en mur frilades under gångbanan sydost om skansen. Den del av muren som undersöktes bestod av två större stenar med ett antal av kalkbruk påmurade mindre stenar. Det nämns även att det cirka fem meter därifrån ("uppåt", antagligen åt norr) under vägytan skall ha påträffats en tegelförekomst. Omnämnda planritningar från undersökningen finns dock inte bilagda till handlingen varmed det är oklart var lämningarna exakt påträffats. Troligen har undersökningen berört den södra kurtinmuren. Vid undersökningen övervakades även ett schakt för nedgrävning av en åskledare samt ny ytbeläggning runt skansen. Under arbetet tillvaratogs fyndmaterial bestående av glasskärvor, fönsterglas, en 12 punds kanonkula, spikar, järnföremål, tegel, stengods, fajans och ben (Göteborgs stadsmuseums arkiv 1997).

Rio Kulturkooperativ utförde 2011 en arkeologisk förundersökning (schaktningsövervakning) av fornlämning Göteborg148:2 med anledning av att Statens fastighetsverk genomförde en kabeldragning inom fornlämningsområdet. Vid schaktningsövervakningen konstaterades att kabeldragning skulle ske i kanten av redan påverkade markytor i form av gångvägar. Vid undersökningen kontrollerades fyra schakt inom ledningsdragningen. I tre av schakten (S1-S3) genomgrävdes endast yngre matjordslager och den översta delen av omrörda/påförda raseringslager. Inga tecken på konstruktioner, anläggningar eller opåverkade lager kunde konstateras i dessa tre schakt. I S4 som anlades direkt invid skansens stenbyggnad påträffades äldre omrörda steniga sand- och lerlager under matjorden. I dessa lager framkom fynd som tegel, järnföremål, grönt och vitt buteljglas, vitt planglas, kalkbruksklumpar stenar mm. Tre till fyra lager sten syntes under gräsnivån av stenfoten vilken fortsatte djupare. På en nivå av cirka 0,9 meter direkt invid stenfoten till byggnaden framkom en större mängd stenar lagda tätt inpå varandra. Denna påträffade stenansamling bedömdes kunna vara den övre delen av en dränering av stenfoten (Sandin 2011).

Göteborgs Stadsmuseum besiktigade 2012 skansberget med anledning av planerade markarbeten på dess västra sida invid Lilla Risåsgatan. Inga bevarade lämningar fanns bevarade på platsen (Göteborgs stadsmuseums arkiv 2012).

Syfte

Målen för den arkeologiska förundersökningen var i första hand deskriptiva (planerings- och beslutsunderlag). Eftersom förundersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning var syftet att ta fram, dokumentera och tolka de lämningar som framkom vid undersökningen.

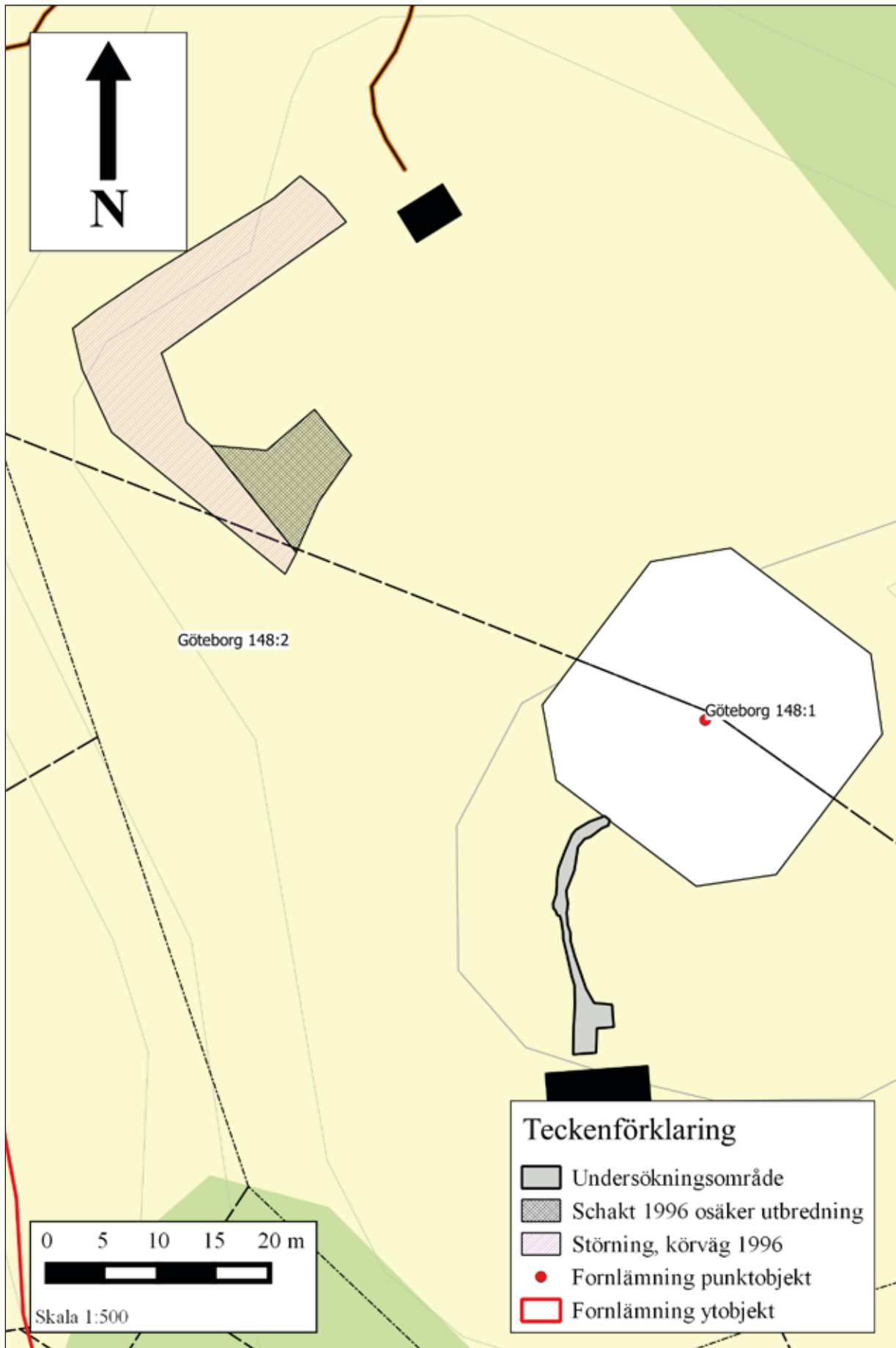
Metod

Påträffade konstruktioner och lager som framkom vid schaktningen dokumenterades och tolkades. Schakt mättes in med RTK GPS. Schaktprofilerna dokumenterades genom lagerbeskrivning och fotografering. Fyndförande omrörda lager undersöktes delvis för hand. Undersökningen utfördes med målsättningen att undvika att ta bort fornlämning. De fynd som påträffades sorterades och beskrevs i fält och återdeponerades därefter i schaktet.

All schaktlängd som grävdes inom schaktningsövervakningsområdet övervakades. Då grävningsarbetet skedde vintertid, med isbildning på vägen in till borggården, hade grävmaskinen problem att etablera sig. Med anledning av detta beslutades att köra in grävmaskinen på området via den störda ytan och schaktet som blivit uppgrävd vid det otillåtna grävningsarbetet 1996 (figur 8 och 9). Endast det övre lagret av matjord med gräs påverkades. Efter grävningsarbetena avklarats återställdes denna körväg.

Schaktets längd var 23 löpmeter och det hade en bredd som pendlade mellan 1,3–0,5 meter i ytan och 1,1–0,5 meter i botten. Schaktet innehöll i söder två mindre ytor för olika installationer av apparatur för värmeanläggningen. Schaktets yta uppgick till cirka 30 m² och schaktets volym var cirka 10 m³. Huvuddelen av schaktet undersöktes till ett djup av 0,2–0,3 meter med undantag för den rektangulära ytan längst i söder där schaktet grävdes till ett djup av cirka 0,8–1,0 meter. Fornlämning på nivåer under de grävda ytorna kvarligger orörd.

Statens fastighetsverks ombud och entreprenör kunde med stor hjälpsamhet anpassa lednings-schaktets djup för att undvika påverkan på fornlämningen. Ledning och övrig värmeinstallation utanför tornbyggnaden kunde därmed göras utan att gräva bort eller på annat sätt påverka fornlämningen.

Figur 8. Plankarta som visar aktuellt undersökningsområde samt området för de otillåtna schaktningarna 1996.

Figur 9. Foto över körväg för grävmaskin i den äldre störningen från 1996. Foto mot NV.

Dock bör nämnas att ledningen anlades direkt på de dokumenterade återfunna befästningslämningarna. Om reparationsarbete krävs på ledning eller apparatur skall detta ske försiktigt samt med bistånd av arkeologisk expertis. Efter att grävningsarbetena avklarats återfylldes schaktet.

Fynd registrerades i beskrivning av delområden i schaktet eller i lagerbeskrivning till profil. Då ingen fornlämning genomgrävdes och de iakttagna fynden kom från omrörda eller påförda/flyttade massor bedömdes de inte behöva insamlas och återdeponeras i schaktet.

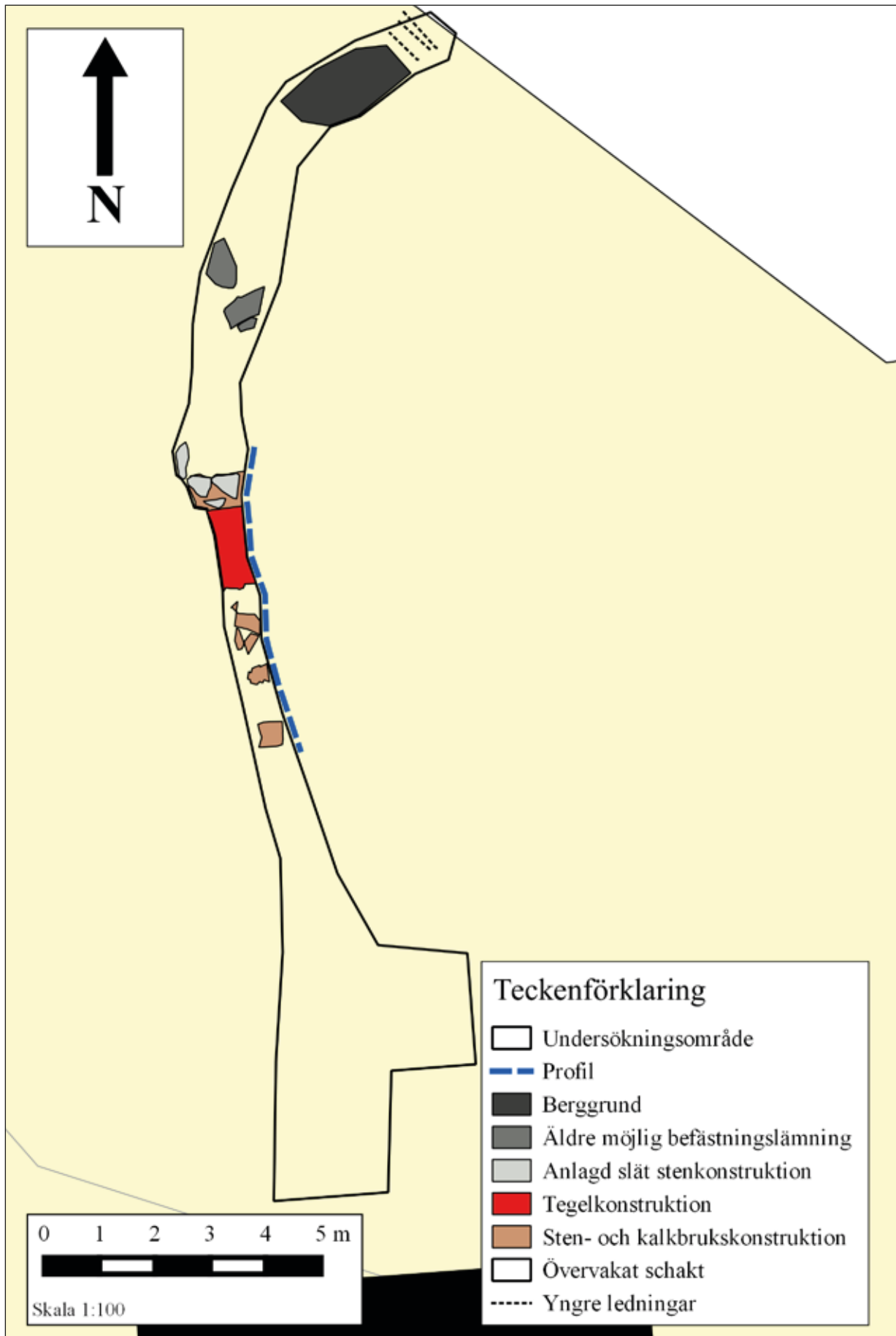
Undersökningsresultat

Det grävda schaktet gick från tornets sydvästra fasad i sydlig riktning tvärs över en gångväg, över en befästningsvall (kurtinmur) och ned mot den söder om liggande tenaljen. Schaktet stannade strax norr soldattorpet (figur 8). Huvuddelen av schaktet var beläget inom gräsbevuxna ytor men en mindre del berörde även en grusad hårdgjord gångväg belägen något söder om skansbyggnaden. I stora delar av schaktet kunde befästningslämningar framgrävas endast 0,2–0,3 meter under markytan. Ledningsdragningen kunde anläggas i schaktet utan att påverka lämningarna.

Generellt kan sägas att de genomgrävda lagren bestod av matjordslager, sand och gruslager samt omrörda/påförda raseringslager.

I den del av schaktet som anlades direkt invid skansens stenbyggnad och fram till befästningsval-len påträffades yngre ledningar och omrörda steniga sand- och lerlager under matjorden. I dessa lager framkom fynd som tegelkross, järnföremål, grönt och vitt buteljglas, vitt planglas, kalkbruksklumpar, stenar med mera. Stenfoten på byggnaden följdes inte i schaktet ner till dess botten på grund av de befintliga ledningarna men i schaktets sluttning cirka en meter utanför stenfoten påträffades berg på cirka 0,9 meters djup. Denna berggrund kunde följas ca tre meter ut från stenfoten (figur 10 och 11).

Under gångbanan söder om tornet framkom tre tätt liggande större stenar belägna i ett underliggande troligen äldre påfört jordlager. Stenarna var cirka 0,9 x 0,6 till 0,6 x 0,4 meter stora. Huruvida de ingått i någon konstruktion är inte helt klarlagt men möjligen kan de vara rester efter en äldre befästningskonstruktion (figur 10 och 12).

Figur 10. Plankarta med ledningsschakt och bevarade lämningar. Skala 1:100.

Figur 11. Foto över den nordligaste delen av schaktet.
Foto mot NO.

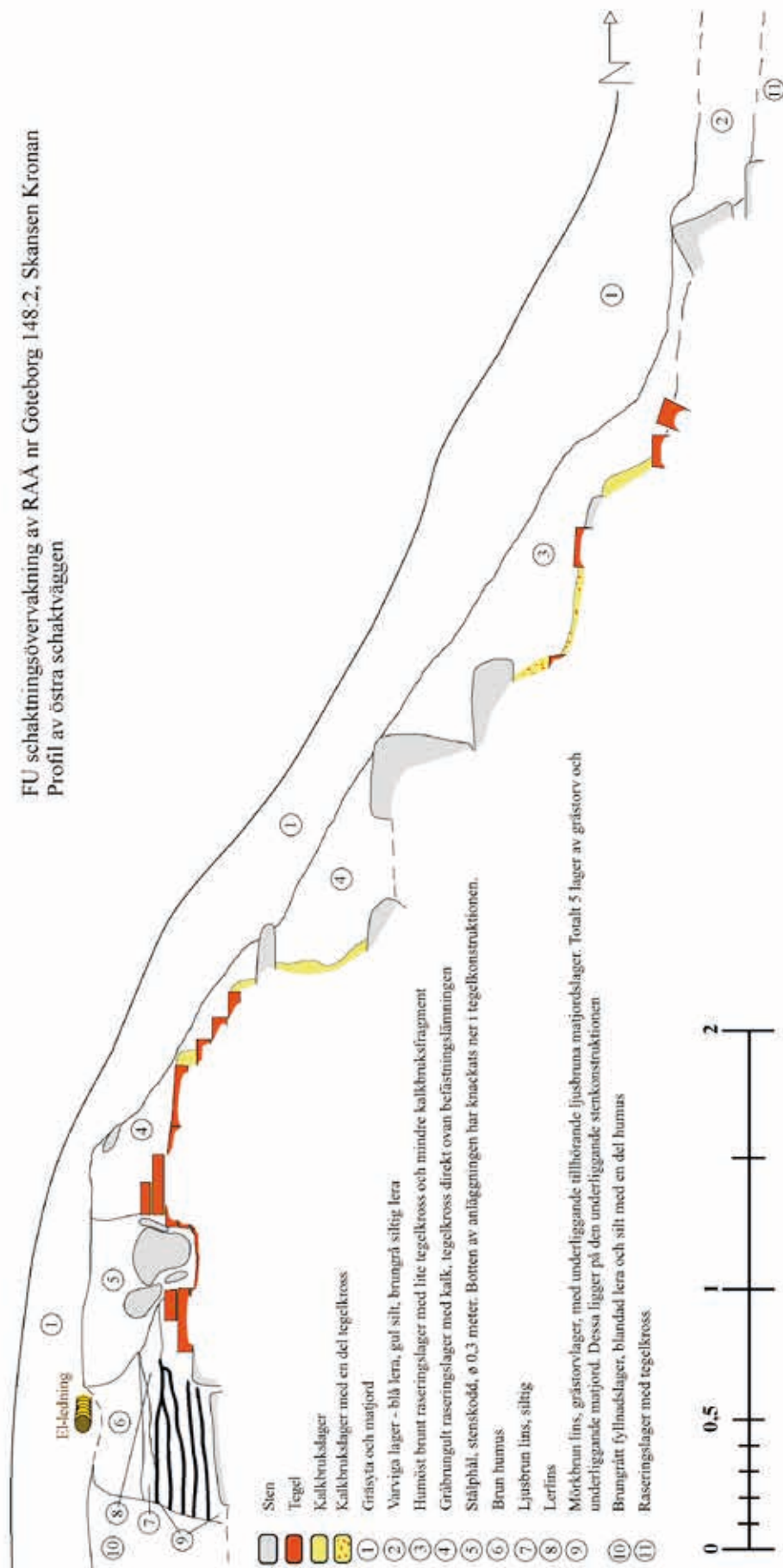
Figur 12. Foto av de stenar som möjligen kan de vara rester efter en äldre befästningskonstruktion. Foto mot NO.

Några få meter längre åt söder påträffades rester av en sten, tegel och jordkonstruktion (figur 10, 13 och 14). På insidan, mot tornet, iaktogs lager av torv staplade på varandra. Torvlagren låg på en slät stenkonstruktion vilken sannolikt är den inre delen av kurtinmuren. Torvlagren är sannolikt rester efter vallbeklädnad (figur 15). Den under torven påträffade stenkonstruktionen framkom i plan i form av sex, helt eller delvis framrensade, flata stenar lagda tätt invid varandra. I jordlagren direkt norr om denna konstruktion påträffades även två stenar i den västra schaktväggen. Dessa kunde inte beläggas ligga "in situ".

På stenkonstruktionens södra kant framkom rester av en tegelkonstruktion. Teglet var murat på stenkonstruktionen i plana halvt förskjutna förband och var som mest bevarat i fem lager. Åt söder, i befästningsvallens sluttning, övergick sedan sten- och tegelkonstruktionen att te sig som riven eller att kanske mer representera en del av befästningsvallens kärnkonstruktion. Här framkom tegel som låg i kalkbruk som nedåt åt söder övergick i större stenar med kringliggande kalkbruk.

Ovan den plana delen av den ovan nämnda tegelkonstruktionen framkom vid rensning av profilen en störning i form av ett modernare stolphål som i botten knackats ner i teglet. Stolpen har varit stensködd och fyllningen bestod av brungrå matjord (figur 14). Längre ned i sluttningen åt söder framkom tegelskrot i kalkbruket blandat med större stenar. Vid sluttningens slut framkom två stenar vilka vilade på en större huggen sten (figur 16). Vidare åt söder grävdes schaktet endast genom matjord, påförd lera och påförda rivningsmassor. Dessa tolkades som rivningslager från tiden efter fästningens upphörande.

FU schaktningsovervakning av RAA nr Göteborg 148.2, Skansen Kronan
 Profil av östra schaktväggen

Figur 13. Profilering av kurtinnurens utbredning med konstruktionsdetaljer och lager, mot Ö.

Figur 14. Foto över tegel- och stenkonstruktionen. Något till höger i bildens mitt syns det urgröpta (i tegellagret) negativet efter det yngre stolphålet. Norr är uppåt i bilden.

Figur 16. Foto från släntfoten upp mot murkrönet. Foto mot N.

Figur 15. Foto av trolig vallbeklädnad på insidan av tegel- och stenkonstruktionen. Vallbeklädnaden syns som tunna strimmiga jordlager under den gula uppböjda elledningen. Foto mot SO.

I schaktets södra ände (utanför den ritade profilen) påträffades inga lämningar. Dock iaktogs ett lager av större stenar med inslag av tegelkross (tegelstenar och vingtegel) under det brungråa ovanliggande fyllnadslagret (figur 17). Den nya värmeanläggningen konstruerades sedan på detta lager av påförd sten. Detta ej genomgrävda stenlager bedöms ligga på fornlämningen i denna del.

Fynd

Undersökningen skedde endast i de på fornlämningen belägna omrörda/påförda raseringslagren. Här påträffades delar av röda tegelstenar, delar av vingtegel, krossat rött tegelmaterial, en bit gult tegel, yngre glasfragment från buteljer, kapsyler och ett mindre antal järnföremål som spikar och obestämbara järnföremål. Tegelstenar vilka ingick i fornlämning kunde kvarligga på plats utan att påverka ledningsdragningen. Formatet på det påträffade tegelstensmaterialet var relativt litet (längd 220-230 mm, bredd 105-110 mm, tjocklek 40-45mm). Det påträffade takteglet bestod av fragmenterat vingtegel (figur 18).

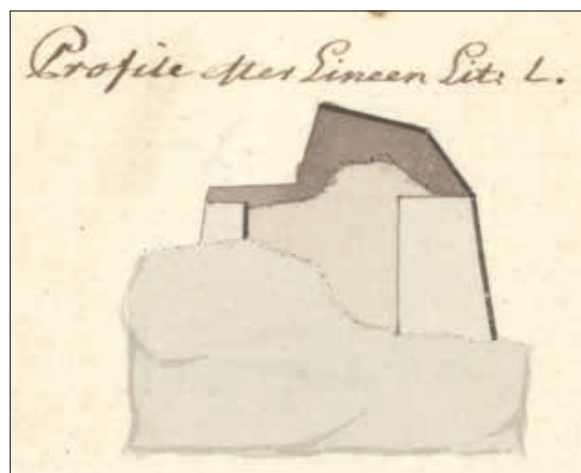

Figur 17 (t.v). Foto över den södra änden av schaktet med de påförda utfyllnadslager och underliggande rivningslager. Foto mot N.

Figur 18 (ovan). Tegelmaterial påträffat i den södra delen av schaktet. Fynden upplagda mot soldattorpet för dokumentation.

Figur 19 (nedan). Utsnitt ur relation över fortifikationsarbeten utförda under åren 1746 till 1750. Profil mot öster genom kurtinmuren vid littera l (Krigsarkivet 2018a).

Analysresultat

Inga naturvetenskapliga analyser har genomförts vid undersökningen.

Tolkning

Vad gäller de framkomna tre tätt liggande större stenar under dagens gångväg kring tornet kan argument lyftas för att relatera denna möjliga stenkonstruktion till skansbyggnadens äldre faser. Som tidigare nämnts så föregicks Skansen Kronan av Ryssåhs skans/Juteskrämman. Rester av denna äldre skans kan mycket väl finnas kvar på Skansberget. Som tidigare nämnt finns i arkivmaterialet ett inventarium från 1771 med text och karta (Krigsarkivet 2018b och c). På Blad 4 under "Bastionen No 4, Högra Facen" står "Wallgången utvisar lemningar efter ett Batterie; och är på ena sidan med en kallmur försedd, som nu är något brist-fällig". Denna text kan antyda att det vid detta tillfälle fanns äldre lämningar som integrerats i rådande befästningar (figur 4). Ålder på dessa är dock inte klarlagt. Kartmaterial från 1600-talets andra hälft visar att det funnits be-fästningskonstruktioner i detta område direkt söder om skansbyggnaden. Vidare undersökningar och arkivstudier kan i framtiden verifiera detta.

Resterna efter den kurtinmur som legat på platsen visade sig vara välbevarade. Lämningen bestod av konstruktionselement i form av en naturstenmur med påliggande tegelkonstruktion och en på kurtinens insida skuren torvbeklädnad. Till kurtinen ingår även ett konstruktionslager med stenar, tegel och kalkbruk beläget i den åt söder branta sluttningen ner mot tenaljen. Kurtinmuren har enligt kartmaterialet varit cirka 5 meter tjock och 4 meter hög inklusive jordvall (figur 19).

I schaktets södra del visar undersökningens resultat på att kurtinmuren och andra befästningselement troligen är mycket välbevarade i och med att de skyddas av dokumenterade påförda ra-seringsmassor. Vid rektifiering av en relationsritning från 1791 ställd mot dagens inmätta tornbyggnad, befästningsvallar och murar framgår att ledningsschaktet löper från tornet ned mot området för kurtinmur och sortiport vilken leder till tenaljen i söder (figur 20). Denna sortiport finns avritad på relation över fortifikationsarbeten utförda under åren 1746 till 1750. Portgången har enligt kartmaterialet varit cirka 5 meter lång, 1,4 m bred och 1,8 meter hög och sluttat cirka 1 meter från norr till söder (figur 21). För att ytterligare visualisera detta så kan vi på relationsritning från 1789 se porten på en fasadritning (figur 22). Det är möjligt att ledningsschaktet berört rester efter östra sidan av sortiportens valv. Lämningarna från valvfoten kan i så fall iaktas som en sten- och en tegelkonstruktion (figur 13).

Vidare kan konstateras att det inom tenaljen i söder påförts rivningsmassor, troligen från kasernbyggnaden som tidigare stod på borggården i norr. Argument för detta är det påträffade tegelmaterialet på platsen.

Publik verksamhet

Ingen förmedling planerades inför undersökningen men intresserad förbipasserande allmänhet bereddes tillfälle att ta del av resultaten från undersökningen.

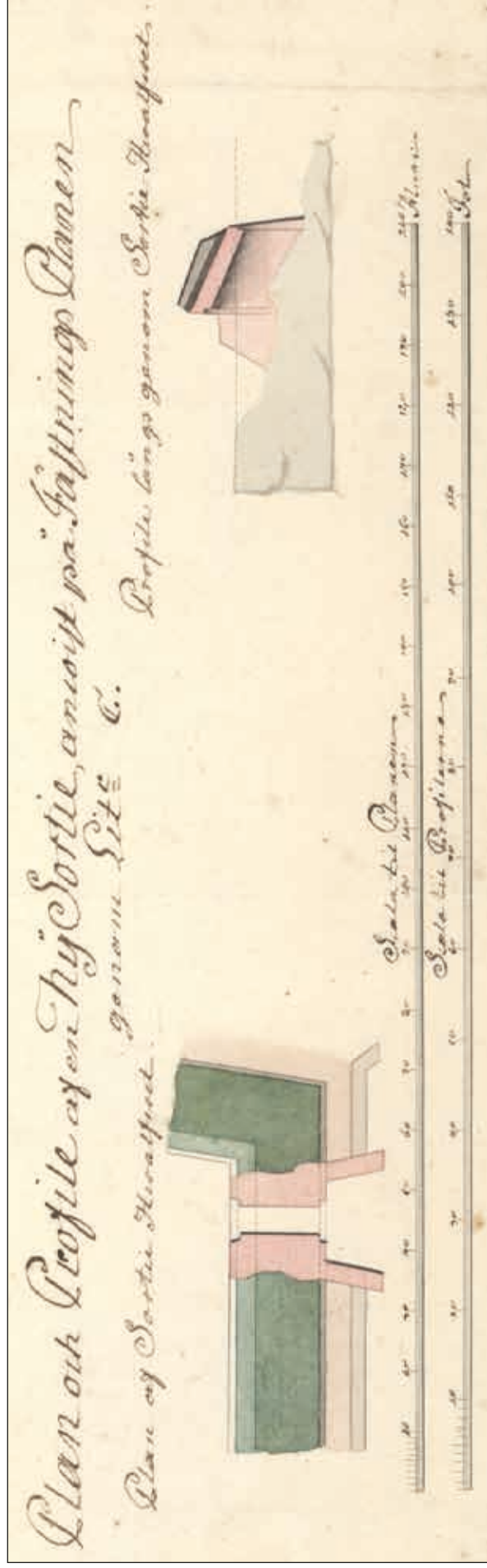
Resultat

Undersökningen visade att området närmast tornet är stört av senare tids markarbeten. Från området vid gångvägen runt tornet påträffades ett antal större stenar belägna i ett underliggande troligen äldre påfört jordlager. Dessa kan möjligen vara rester efter den äldre befästningskonstruktion Ryssåhs skans/Juteskrämman som föregick skansen Kronan.

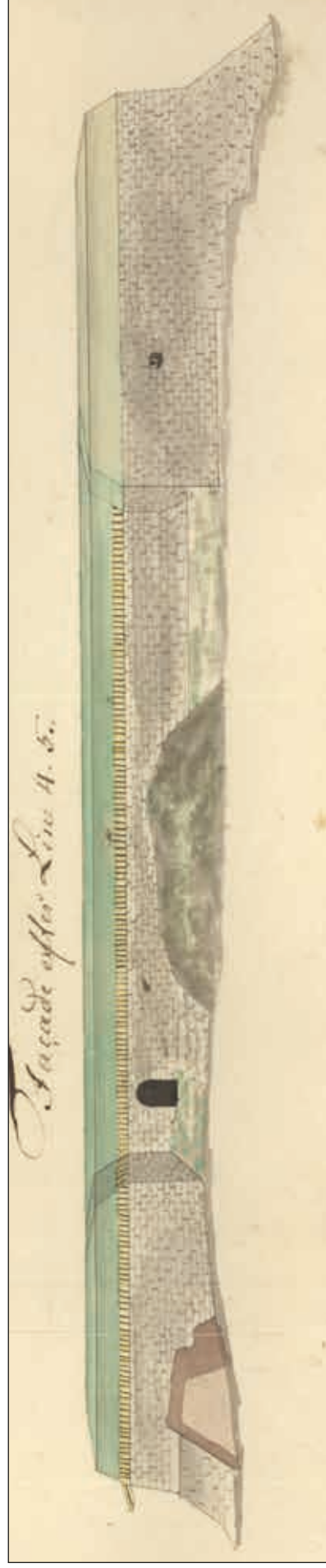
Söder om gångvägen, på krönet av befästningsvallen, påträffades en naturstensmur med bevarat rött murtegel. Denna anläggning är rester efter den något rivna kurtinmur som ligger mellan tornet och den i söder belägna tenaljen. På insidan av muren iaktogs rester efter skurna torvlager. Detta kan vara rester av kurtinmurens vallbeklädnad. I sluttningen ner mot soldattorpet framkom större stenar i kalkbruk vilka kan representera murens kärndel eller raseringslager från befästningarna. Längst i söder mot soldattorpet iaktogs ett påfört raseringslager med sten, rött tegel och vingtegel. Fynden visar på att detta område innehåller fyllnadsmassor från rivna byggnader, troligen den barack som tidigare låg på fästningens borggård och revs kring 1900.

Figur 20. Undersökningsresultat visade på rektifierad relationsritning från 1789 och 1790. (Krigsarkivet 2018e).

Figur 21. Utsnitt ur relation över fortifikationsarbeten utförda under åren 1746 till 1750. Bilden visar planritning och profilritning av sortieport. Planritningen har söder mot överkant av ritningen (Krigsarkivet 2018a).

Figur 22. Utsnitt ur relation över fortifikationsarbeten utförda under året 1789. Kartan visar sortieporten och fasaden på kurttinmuren från tenaljen mot norr (Krigsarkivet 2018d).

Schaktets placering löper invid det område som på kartmaterialet framvisar kurtinmur och sortiport mot den i söder belägna tenaljen. Undersökningen har visat att det på platsen finns välbevarade lämningar. Med stor sannolikhet finns kurtinmuren till stora delar bevarad under dagens fyllnadsmassor. Möjligen kan det fortfarande finns rester av sortiportens sidor och valv under dagens jordmassor.

Ledningsschaktets djup anpassades för att undvika påverkan på fornlämningen. Ledning och övrig värmeinstallation utanför tornbyggnaden kunde genomföras utan att påverka fornlämningen. Ledningen anlades direkt på de dokumenterade återfunna befästningslämningarna (figur 23 och 24). Om ledningen, eller annan i marken nedgrävd apparatur, behöver repareras bör detta ske med försiktighet samt med bistånd av arkeologisk expertis.

Vetenskaplig och pedagogisk potential

Vid undersökningen påträffades dels välbevarade lämningar av kurtinmur och möjligen rester av sortiportens sida samt störda lämningar av en trolig äldre befästningsanläggning i form av några större stenar. Dessa lämningar är viktiga för förståelsen och upplevelsen av fornlämningen.

Om det skulle bli aktuellt med fler arkeologiska undersökningar i detta område bör fokus ligga på att försöka finna klarhet om sortiportens bevarandestatus och om delar av kurtinmurens fasad finns bevarad under de påförda massorna som deponerats inom den södra tenaljens yta. Då sannolikheten att denna mur troligen är välbevarad kan kommande undersökningar ge information om byggnads- och försvarstekniska aspekter. Vidare bör arkeologiska undersökningar försöka finna svar om de i norr påträffade stenarna (norr om kurtinmuren) ingår i befästningslämningar efter Skansen Kronans föregångare Juteskrämman från mitten av 1600-talet.

Fornlämningen med tillhörande byggnadsminne bedöms ha stor potential för pedagogisk verksamhet vid eventuella nya arkeologiska undersökningar.

Antikvarisk bedömning

Efter avslutad undersökning anser Rio Göteborg att inga ytterligare antikvariska åtgärder krävs inför nedläggning av ledningar och annan apparatur i undersökt område. Fornlämning kvarligger under de grävningarnivåer som ledningar och apparatur anlagts på varmed det undersökta området bör betraktas som ej undersökt och borttaget. Efter utförd dokumentation finns det inga hinder mot att de undersökta ytorna ned till dokumenterad nivå i schaktbotten tas i anspråk för avsett ändamål.

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kap i kulturmiljölagen (KML) och genom miljöbalkens generella hänsynsregler, där stor vikt läggs vid hänsyn till kulturlämningar och kulturmiljöer. Ansökan om ingrepp i lämningar lämnas till Länsstyrelsen. För fornlämningar gäller att de förutom själva lämningen även omges av ett så kallat fornlämningsområde. Fornlämningsområdet utgörs av ett så stort område på marken som behövs för att bevara fornlämningen och ge den tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse.

Figur 23 (t.v). Ledningsdragningen kunde genomföras utan att påverka fornlämningen. Rör för ledning anlades direkt på de dokumenterade återfunna befästningslämningarna. Foto mot S.

Figur 24 (nedan). Färdig värmeanläggning invid soldattorpet. Foto mot NO.

Källor

Litteratur

Göteborgs stadsmuseums arkiv	1996	PM 18/12 1996. Besikting av utvidgning av öppning vid vallen uppe på krönet vid Skansen Kronan.
Göteborgs stadsmuseums arkiv	1997	PM 17/12 1997. Arkeologisk dokumentation i samband med markarbeten vid Skansen Kronan.
Göteborgs stadsmuseums arkiv	2012	PM 24/5 2012. Angående schakt vid fornlämning Göteborg 148, Skansen Kronan.
Ljungberg, Valdemar	1924	Göteborgs befästningar och garnison. Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté VIII. Göteborg.
Sandin, Mats	2011	Schaktningsövervakning vid Skansen Kronan, Göteborg 148:2 : Göteborgs stad och kommun : arkeologisk förundersökning. Fjällbacka: Rio kulturkooperativ.
Sjölin, Mats (red.)	1989	Lejonet & Kronan - Stormaktstidens Göteborg. Göteborgs museer, Göteborg.
Statens fastighetsverk	2012	Vårdprogram Skansen Kronan O404, mark.
Warfvinge, Henrik	1982	Skansen Kronan: vägledning genom militärhistoriska samlingarna. Göteborg: Göteborgs museers informationsavd.

Kartor

Krigsarkivet 2018a	1746-1750	Göteborg. Övriga ritningar. Relationer. Riksdagsrelation över fortifikationsarbeten utförda under åren 1746 till 1750. SE/KrA/0424/037/640b.
Krigsarkivet 2018b	1771	Göteborg. Planer. Inventarium öfver Skantsen och Tornet Cronan Vid Gjötheborg År 1771. SE/KrA/0424/037/437a 04a.
Krigsarkivet 2018c	1771	Göteborg. Planer. Plan á vue d`Oiseau öfwer Skantzen Cronan wid Götheborg. SE/KrA/0424/037/437b.
Krigsarkivet 2018d	1789	Göteborg. Övriga ritningar. Relationer. Relationsritning över fortifikationsarbeten utförda på skansen Kronan under år 1789. SE/KrA/0424/037/660b.
Krigsarkivet 2018e	1789, 1790	Göteborg. Övriga ritningar. Relationer. Relationsritning över fortifikationsarbeten utförda på skansen Kronan under 1789-1790. SE/KrA/0424/037/661b
Krigsarkivet 2018f	1809	Göteborg. Övriga ritningar. Planer. Plan Ritning öfver Skansen Kronan, som...marquerar de ställen där Åren 1808 och 1809 förbättringar på Wärken blifvit gjorde. SE/KrA/0424/037/707

Digitala källor

FMIS	2018	fmis.raa.se
------	------	-------------

